

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ У ЗБІРЦІ ВАСИЛЯ СТУСА «ЗИМОВІ ДЕРЕВА»

В останні десятиліття в гуманітаристиці все частіше зустрічається термін «повсякденність». Осмислення феномену повсякденності здійснюється з погляду історії, філософії, культурології, психології, мистецтвознавства, а останнім часом – мовознавства і літературознавства. Зацікавлення світом повсякденності не випадкове, адже у художній творчості відбивається світогляд митця, що формується у певних суспільно-політичних умовах та умовах «специфічної соціальної реальності», що становлять собою «природне», самоочевидне підґрунтя людської життєдіяльності [2, с. 254–255].

В. Афанасьєвський наголошує, що цей конструкт (повсякденність) дозволяє «схопити» суб'єктивність – головне, що відрізняє людину від усіх інших істот. Це поняття дає можливість подолати жорстку суб'єкт-об'єкту дихотомію і відобразити світ зсередини тієї чи іншої людської ситуації [1, с. 17].

Зазначимо, що з погляду поезики повсякденності вже досліджувалися твори М. Гоголя, О. Пушкіна, Л. Толстого, А. Чехова, М. Галич, З. Налковської та багатьох інших письменників, однак творча спадщина Василя Стуса в такому аспекті ще не була предметом наукових рефлексій. Отже, мета роботи – проаналізувати твори зі збірки Василя Стуса «Зимові дерева» з погляду відображення в них елементів повсякденності.

На думку багатьох дослідників (П. Бергер, Т. Лукман, М. Луков, Б. Вальденфельс, В. Халізеєв, С. Іконникова, Б. Марков, Н. Козлова та ін.), повсякденність – це те, що в житті кожної людини і в її довколишньому світі природи, культури відбувається щоденно, те, що є неминучим, обов'язковим, звичним, саме по собі зрозумілим, якщо воно переживається і оцінюється як рутинне, тривіальне, сіре, сумне.

Але, за нашими спостереженнями, повсякденність творів Василя Стуса незвичайна. Це індивідуальний життєвий простір, створений самим автором, впорядкований відповідно до власного світобачення, світовідчуття. Здається, що ліричний герой перебуває в гармонії з самим собою і зі світом: *«Люблю дозвілля степове безкрає, / могутні м'язи рідної землі, / і запах чебрецю, і жайворонів крик, / і ластівок тривогу. <...> Десь коник, заховавшись у траву, / бездумно сюркотить собі помалу / і заколисує пожовклий степ / нехитрим співом. / Межею ж, креслячи невтомною рукою / якісь невідомі письмена, / прощує осінь. Хмара супокійна / на неї задивилася згори»* [5,

с. 84]. Але це тільки на перший погляд, бо в іншому творі читаємо: *«Сиве небо обрієм пролилося / Ліловіє Труханів острів. / І Дніпро у моїх очах, / катери і автомобілі. / І не розхлюпати себе, / і не витримати, / за тамбережні гони / серця не виплескати»* [5, с. 14]. Так, заповнюючи простір повсякденності звичними образами, письменник ніби намагається провести межу між авторським «я» і реальним світом, акцентуючи увагу на духовному, на внутрішніх переживаннях, а не на фізичному, наприклад: *«Бідне серце! / Як воно дико б'ється / на останньому перегоні між Ясинуватою і Донецьком! / Як воно перераховує оглухлі стики! <...> А коли побачиш трамвай, <...> пригадаєш болітце попід мостом, <...> Тут твої двадцять літ, / тут розсвітання, / перші вищербки, // гіркота, перші втечі <...> Чуєш, як болить тобі в грудях / вісімнадцятирічний Василь? / Як йому зручно тут, // на забутій стежині. / Як йому ніяково / перед тридцятирічним, / як тридцятирічний / журиється перед ним! / Вглядайся, / вслухайся <...> Слово стало у горлі, як грудка. / Не сьорбнути зелених голок. / Не напитися. Не наколотися: / Сколотилося в серці. <...> І шпичастий вокзальний шпиль защемів – не дихнути»* [5, с. 138–139].

А. Шум зазначає, що В. Стус як молода людина, з усіма прикметами і правилами молодості, душитися в нормах не лише поетичних принципів, але і повсякденного життя. Його образки з життя цікаві власне тим, що описуючи буденщину, він, деталями опису, дає їй визов [7, с. 5]. І, справді, це так: *«У Мар'їнці стоять кукурудзи. / На пні холонуть. На холоднім вітрі. / В нас хліба шмат. І молоко в півлітрі, / у господині на обід позичені. / Оце доб'єм просіку заступами / і скидаєм на купу штурпаки, / і – гайда! Подаруємо на пам'ять / колгоспові свій заступ, тормозки, ще й облігації і трудовні – на пам'ять, і ще на пам'ять – трирічні борги...»* [5, с. 112].

Повсякденність пов'язана зі світом буденного життя: тут люди народжуються і помирають, радіють і страждають, тут панує буденність на противагу святу, рутинність та традиційність на противагу новаторству [3, с. 291]. Так, глибокий душевний біль ліричного героя передано у рядках: *«Не можу я без посмішки Івана / Оцю сльотаву зиму пережить. / в проваллях ночі, коли Київ спить, / А друга десь оббріхують старанно, / Склепить очей не можу ні на мить, / Він як зоря проміниться з туману, / Але мовчить, мовчить, мовчить, мовчить»* [5, с. 89]. Пригнічення, важкий внутрішній стан В. Стус описує через означення дій: *«сівши сидьма», «котли топлю», «терплю», «ні терпіти, ні мовчати / Не можу», «надриватися в ярмі»* [5, с. 89–90].

Час повсякденності локалізується в теперішньому, оскільки вона (повсякденність) заповнена щоденними турботами. Дослідники наголошують, що своєрідність повсякденної темпоральності полягає в її

орієнтації на найближче, обчислюване днями, минуле і майбутнє [6, с. 352]. Але багато поезій В. Стуса характеризуються «понадчасовістю» [7, с. 3–4]: *«Тут ніби зроду сонця не було. / Аж потім раптом бризнуло: збілів / бузок розквітлий, сосни бронзотілі / пірнули в крони, засьорбнувши день, / аж верески бігають в перевілглу / долину, де замріяні жаби. / Тут час не йде...»* [5, с. 150]. І ще рядки: *«Мені здалося – я живу завжди. / Неначе в сні було моє дитинство. / Неначе в казці я пройшов цей вік, / і мій вінок, де квітло двадцять весен, / уже пожовк, осипався, опав»* [5, с. 34]. Час ніби уповільнюється, зупиняється: *«вода застигла», «сонце відтремтіло», «дитинство загубилось серед дня», «на цілий аркуш видовжився день»*; а потім прискорюється: *«весна збігає і збігають роки», «і дні подовжені замиготіли в моєму відривнім календарі»* [5, с. 35], що, зрозуміло, залежить від настрою, внутрішнього стану ліричного героя.

У рядках *«Перестрибни через провалля, / допоки ще не старий, / і впадеш у своє дитинство: / просто навзник – пахка трава. / Упади в своє дитинство, / в себе, випалого, впади. / Де ти, доле пречиста?»* [5, с. 140] своєрідно репрезентовано зв'язок теперішнього з минулим, що й забезпечує самовизначення і самоідентифікацію ліричного героя.

Як бачимо, у поезіях В. Стуса категорія часу тісно пов'язана з категорією простору, що так само є обов'язковою характеристикою повсякденності. Своєрідно репрезентований простір тіла ліричного героя, його коханої і навіть інших людей. За словами Б. Рубчака, неначе ці частини тіла існують самі для себе, незалежно від центру організму [4]: *«Сходьтесь, / тут, окрім нас, нема нікого. / І всі частини мого тіла / опівночі почнуть повертатися, / як добрі нічні феї. <...> щоб доранку виповнилась моя голова / мільйоною волею / всіх моїх органі почуття, / щоб нарано, почуваячись на силі, / я знову бігав – по бібліотеках, / чергах і далеких-далеких побаченнях»* [5, с. 184]. І ще один приклад: *«І разом з тобою ми заходимося визбирувати / роздаровані уста, очі, пам'яті, / погляди, губи, плечі, / розшукаємо все – до найменшого панігтя, / щоб, затиснена в себе як в кулачок, / ти ставала цільною й неушкодженою...»* [5, с. 37].

Простір Стусової повсякденності – це *«сиве небо», «Труханів острів», «І Дніпро у моїх очах»* [5, с. 14]; *«ліс притихлий», «мовчазний полігон», «лячна земля», «вечірня школа», «перукарня», «театр», «гуртожиток»* [5, с. 37–38], – все те, що є важливим для суб'єкта повсякденної діяльності, що становить сенс його буття, що має культурне навантаження.

Отже, вивчення творчої спадщини Василя Стуса з погляду поетики повсякденності ще тільки розпочинається, але вже зараз можемо сказати, що повсякденність, репрезентована у збірці письменника *«Зимові дерева»*,

глибоко індивідуальна. Характеризуючись своїми просторово-часовими вимірами, специфічними ознаками, вона, з одного боку, впливає на формування світоглядних орієнтирів митця, а з іншого – безпосередньо проявляється у його творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьевский В. Л. Тема повседневности как основа современной социологии. *Альманах современной науки и образования*. Тамбов : Грамота, 2008. №10 (17): в 2-х ч. Ч. II. С. 17–20.
2. Козлова Н. Н. Повседневность. В кн.: Новая философская энциклопедия: в 4 т. Т. 3. Москва : Мысль, 2001. С. 254–255.
3. Марков Б. В. Храм и рынок. Человек в пространстве культуры. СПб. : Алетейя, 1999. 304 с.
4. Рубчак Р. Перемога над прірвою. Про поезію Василя Стуса. URL: <http://exlibris.org.ua/stus/r23.html>
5. Стус В. Зимові дерева: перша збірка поезій. Брюссель : Література і мистецтво, 1970. 206 с.
6. *Теория культуры*: учебное пособие / под ред. С. Н. Иконниковой, В. П. Большакова. СПб. : Питер, 2008. 592 с.
7. Шум А. Поезія Василя Стуса. У кн.: Стус В. Зимові дерева: перша збірка поезій. Брюссель : Література і мистецтво, 1970. С. 1–8.

Біляцька В. П.
(м. Дніпро)

РАННІ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІ СТУДІЇ ВАСИЛЯ СТУСА

«Енергія і витонченість», «афористична сконцентрованість думки», «незалежна оцінка» – риси, за І. Дзюбою, властиві Василеві Стусові як літературознавцеві та критикові, які він проявляв ще у студентські роки. У статтях «Поезія третьої весни», «На поетичному турнірі», «Най будем щирі...», «Опуклий вибух таланту», «Еріх Марія Рільке», «Великий з найбільших», «Гнівний поет доби» В. Стус розпочав полемічно-загострену розмову про оновлення реалізму, про засилля романтики як профанної модифікації неоромантизму, про модерністські пошуки в літературі та буття художника у світі.

На думку І. Дзюби, у В. Стуса до літератури був не лише читацький, а й поважний теоретичний інтерес. У перші роки життя в Києві В. Стуса сприймали